

महिला व बालकांचे हक्क आणि कल्याण समिती
महिला व बालकांचे हक्क आणि कल्याण समिती कार्यपध्दतीचे
नियम
(अंतर्गत कामकाजासंबंधी)

महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय
विधान भवन, मुंबई
नोव्हेंबर, २०१९

महिला व बालकांचे हक्क आणि कल्याण समिती
महिला व बालकांचे हक्क आणि कल्याण समितीच्या
कार्यपध्दतीचे नियम
(अंतर्गत कामकाजासंबंधी)

अनुक्रमणिका

अनुक्रमांक	विषय	पृष्ठ क्रमांक
(१)	(२)	(३)
१	प्रस्तावना	पाच
२	महिला व बालकांचे हक्क आणि कल्याण समितीच्या कार्यपध्दतीचे नियम (अंतर्गत कामकाज)	१
३	परिशिष्ट क्रमांक - एक (महिला व बालकांचे हक्क आणि कल्याण समितीसंबंधी विधानसभा नियम)	७
४	परिशिष्ट क्रमांक - दोन (महिला व बालकांचे हक्क आणि कल्याण समितीसंबंधी विधानपरिषद नियम)	९
५	परिशिष्ट क्रमांक - तीन महाराष्ट्र विधानसभा नियमांतील समित्यांविषयक सर्वसाधारण नियम (नियम क्रमांक १६३ ते १९३)	१०
६	परिशिष्ट क्रमांक - चार (दिनांक २० एप्रिल, १९९८ रोजी विधानसभेने समंत केलेला प्रस्ताव)	१६

७	परिशिष्ट क्रमांक - पाच (दिनांक २१ एप्रिल, १९९८ रोजी विधानपरिषदेने समंत केलेला प्रस्ताव)	१७
८	परिशिष्ट क्रमांक - सहा (दिनांक १३ डिसेंबर, २०१७ रोजी विधानसभेने समंत केलेला प्रस्ताव)	१८
९	परिशिष्ट क्रमांक - सात (दिनांक १४ डिसेंबर, २०१७ रोजी विधानपरिषदेने समंत केलेला प्रस्ताव)	१९

प्रस्तावना

दिनांक ८ मार्च, १९९६ रोजी आंतरराष्ट्रीय महिला दिनाच्या निमित्ताने संसदेच्या दोन्ही सभागृहामध्ये समंत केलेल्या ठरावानुसार महिलांचे हक्कासंबंधी "पार्लिमेंटरी कमिटी ऑन एम्पावरमेंट ऑफ वुमेन" (Parliamentary Committee on Empowerment of Women) अशी संसदीय समिती दिनांक २९ एप्रिल, १९९७ पासून अस्तित्वात आलेली आहे. ही संसदीय समिती तिच्या कार्यपध्दतीच्या नियमानुसार केंद्र शासनाच्या अखत्यारित येणाऱ्या विषयासंबंधी विचार करते. त्याच धर्तीवर महिलांचे हक्क व कल्याण याबाबतीत राज्य शासनाच्या अखत्यारित असलेल्या बाबींच्या संदर्भात विचार करण्याची आवश्यकता लक्षता घेवून स्त्रियांना समाजात समानता, सुयोग्य दर्जा, प्रतिष्ठा प्राप्त करून देण्याच्या दृष्टीने राज्य शासनाने केलेल्या उपाययोजनांचा आढावा घेवून स्त्रियांना शैक्षणिक व वैधानिक संस्था तसेच अन्य क्षेत्रात पर्याप्त प्रतिनिधीत्वाची संधी मिळते किंवा कसे याबाबत सखोल अभ्यास करणे, स्त्रियांना सर्व क्षेत्रात पर्याप्त संधी उपलब्ध करून देण्याबाबत उपाययोजना

सुचविणे तसेच स्त्रियांच्या हितासंबंधी शासकीय पातळीवर अंगीकृत केलेल्या धोरणांची अंमलबजावणी होते किंवा कसे याची तपासणी करून उपाययोजना सुचविण्याच्या दृष्टीने विधानमंडळाच्या दोन्ही सभागृहाने पारित केलेल्या प्रस्तावाच्या आधारे महाराष्ट्र विधानसभा व विधानपरिषदेच्या नियमात योग्य ते बदल करून दिनांक १ मार्च, १९९९ रोजी "महिलांचे हक्क व कल्याण समिती" या नावाने एक स्वतंत्र समिती गठित करण्यात आली.

महाराष्ट्र शासन राजपत्र दिनांकित २२ मार्च, २०१८ व २५ मार्च, २०१८ या अधिसूचनेव्दारे अनुक्रमे विधानसभा व विधानपरिषद नियामात महिलांचे हक्क व कल्याण समिती ऐवजी "महिला व बालकांचे हक्क आणि कल्याण समिती" अशी सुधारणा करण्यात आली त्याप्रमाणे समितीच्या अंतर्गत कामकाजाच्या पुस्तिकेतही तसा बदल करण्यात आला. तसेच "बालकांचे आरोग्य, शिक्षण, संरक्षण व मुलभूत हक्क इत्यादीकरिता केंद्र शासनाचा बाल न्याय अधिनियम, २०१५ तसेच केंद्र शासनाच्या बालकांचे लैंगिक शोषणापासून प्रतिबंध कायदा (POCSO Act), २०१२ व तदनुषंगिक विहित नियमानुसार राज्य शासनाच्या कक्षेत येणाऱ्या बाबी संबंधात राज्य शासनाने केलेल्या उपाययोजना व अंमलबजावणी संदर्भात दोन्ही सभागृहांना माहिती देणे, बालकांच्या विकासासाठी शासकीय पातळीवर अंगीकृत केलेल्या बालन्याय अधिनियम, २०१५ च्या अनुषंगाने बाल धोरणांची अंमलबजावणी संदर्भात शासनस्तरावर केलेल्या कार्यवाहीची माहिती दोन्ही सभागृहांना देणे, राज्य शासनाच्या विविध विभागामार्फत राबविण्यात येणाऱ्या बालकांच्या कल्याणार्थ योजनांची तपासणी करून तत्संदर्भात शासनास सुयोग्य उपाययोजना सुचविणे, सभागृहाने किंवा अध्यक्षांनी/सभापतींनी समितीकडे विनिर्देशपूर्वक निर्दिष्ट केलेल्या बाबींचे परिक्षण करणे. याची पाहणी करण्याच्या दृष्टीने "महिला व बालकांचे हक्क आणि कल्याण समिती" या नावाची विधानमंडळाच्या दोन्ही सभागृहांची एक संयुक्त समिती घटित करण्यात आली .

महिला व बालकांचे हक्क आणि कल्याण समितीवर एकुण पंधरा सदस्य असून त्यापैकी अकरा सदस्य विधानसभेच्या सदस्यांमधून मा.अध्यक्षांव्दारे नामनिर्देशित करण्यात येतात आणि चार सदस्य विधानपरिषदेच्या सदस्यांमधून मा.सभापतींव्दारे नामनिर्देशित करण्यात येतात. विधानसभेच्या अकरा सदस्यांपैकी सहा व विधानपरिषदेच्या चार सदस्यांपैकी दोन महिला सदस्य

असतात. विधानसभेच्या सहा महिला सदस्यांपैकी एक महिला सदस्यांची समितीची समिती प्रमुख म्हणून नामनियुक्ती करण्यात येते.

समितीने आपल्या अंतर्गत कामाचे नियमन करण्यासंबंधीचे कार्यपध्दतीचे नियम दिनांक ४ एप्रिल, २००० रोजी विधान भवन, मुंबई येथे झालेल्या समितीच्या बैठकीत स्वीकारले. समितीने स्वीकारलेले आणि त्यानंतर महाराष्ट्र विधानसभा नियम १८९ अन्वये आवश्यक असल्यानुसार मा.अध्यक्षांनी मान्यता दिलेले नियम या पुस्तिकेमध्ये समाविष्ट करण्यात आले आहेत.

समितीने आपल्या अंतर्गत कामाचे नियमन करण्यासंबंधीच्या कार्यपध्दतीचे नियम मा.अध्यक्ष व मा.सभापती यांनी संमत केल्याप्रमाणे दिनांक २२ व २५ मार्च, २०१८ रोजी विधान भवन, मुंबई येथे राजपत्र प्रसिध्द करण्यात आले आणि त्यानंतर महाराष्ट्र विधानसभा नियम २४३ व २४४ मधील पोट-नियम ४ नंतर ५, ६, ७ व ८ यांचा नव्याने समावेश करण्यात आला असून त्याप्रमाणे समितीच्या अंतर्गत कामकाजाच्या नियमात देखील बदल करण्यात आला आहे.

समितीची रचना व कार्य इत्यादी संबंधी महाराष्ट्र विधानसभा व महाराष्ट्र विधानपरिषदेचे संबंधित नियम आणि समित्यांबाबत महाराष्ट्र विधानसभेचे सर्वसाधारण नियम परिशिष्ट क्रमांक एक, दोन व तीन मध्ये आणि महाराष्ट्र विधानसभेने व विधानपरिषदेने संमत केलेले प्रस्ताव अनुक्रमे परिशिष्ट क्रमांक चार, पाच, सहा व सात मध्ये संदर्भासाठी यामध्ये उद्धृत करण्यात आले आहेत.

विधान भवन :

मुंबई, दिनांक ११ नोव्हेंबर, २०१९

मा.सचिव

महाराष्ट्र विधानमंडळ
सचिवालय

(१)

**महिला व *बालकांचे हक्क आणि कल्याण समिती कार्यपध्दतीचे नियम
(अंतर्गत कामकाज)**

(दिनांक ४ एप्रिल २००० रोजी झालेल्या समितीच्या बैठकीत समितीने संविहित केल्याप्रमाणे आणि महाराष्ट्र विधानसभा नियमावलीतील नियम १८९ अन्वये मा. अध्यक्षानी मान्यता दिल्याप्रमाणे.)

महिला व * बालकांचे हक्क आणि कल्याण समितीच्या अंतर्गत कामकाजासंबंधीचे नियम

महाराष्ट्र विधानसभा नियमावलीतील नियम २४३ व २४४ मधील तरतूदी, महिला व *बालकांचे हक्क आणि कल्याण समितीच्या रचनेसंबंधी व तिच्या कामकाजाच्या व्याप्तीसंबंधी असून त्या तरतूदींना खालील नियम पूरक आहेत :-

१. लघू शीर्षक आणि प्रारंभ. - (अ) या नियमांना महिला व *बालकांचे हक्क आणि कल्याण समितीच्या अंतर्गत कामकाजासंबंधीचे नियम असे म्हणावे.

(ब) ते ताबडतोब अंमलात येतील.

२. समितीच्या बैठकी. - समिती प्रमुख ठरवतील त्या दिवशी समितीच्या बैठकी होतील. परंतु असे की, समिती प्रमुखांनी अन्यथा निदेश दिल्याखेरीज, रविवार आणि इतर सार्वजनिक सुट्ट्यांच्या दिवशी बैठकी

होणार नाहीत. आणखी असे की, समिती प्रमुख सहज उपलब्ध नसल्यास, बैठकीची तारीख व वेळ सचिवांना निश्चित करता येईल.

३. समितीच्या बैठकीची सूचना. - समितीच्या बैठकीची तारीख व वेळ समिती प्रमुखांनी निश्चित केल्यानंतर समितीच्या सभासदांना तशी सूचना देण्यात येईल.
४. समितीला सादर करावयाचे साहित्य. - (१) महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालयाचे सचिव किंवा सचिवांनी प्राधिकृत केलेले इतर कोणीही अधिकारी महिला व बाल विकास विभागाला नियमात विहित केलेल्या समितीच्या कार्यक्षेत्र येणाऱ्या विषयासंबंधी आवश्यक ती माहिती पुरविण्याची विनंती करील.
(२) महिला व बालविकास विभाग अशा साहित्याच्या ५० प्रती १५ दिवसांत समितीच्या उपयोगासाठी विधानमंडळ सचिवालयाला सादर करील.
५. साहित्य सभासदांना परिसृत करणे.—हे साहित्य महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालयाकडे आल्यानंतर शक्य तितक्या लवकर ते सभासदांना परिसृत करण्यात येईल.
६. समितीकडे परिसृत केलेली कागदपत्रे गोपनीय समजणे.—समितीकडे परिसृत केलेली कागदपत्रे गोपनीय समजण्यात येतील व त्यातील मजकूर दुसऱ्या कोणासही कळविण्यात येणार नाही किंवा त्याचा उल्लेख समितीच्या बाहेर कोणत्याही वेळी करण्यात येणार नाही. सभागृहासमोर ठेवलेल्या कागदपत्रात किंवा अभिलेखात असलेल्या माहितीचाच फक्त उल्लेख करता येईल.

(२)

७. सभासदांनी विचारावयाचे प्रश्न.— (१) कागदपत्रे वाचल्यानंतर सभासदांना ज्या प्रश्नाविषयी किंवा मुद्द्यांविषयी अधिक माहिती पाहिजे असेल ते प्रश्न किंवा मुद्दे ते तयार करतील.

(२) समिती प्रमुखांनी निश्चित केलेल्या तारखेला हे प्रश्न किंवा मुद्दे सभासदांकडून महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालयकडे पाठविण्यात येतील.

८. अभ्यासगटांची आणि / किंवा उप समित्यांची नियुक्ती.— (१)

निरनिराळ्या विषयांचा तपशिलवार अभ्यास व तपासणी करण्यासाठी समिती एक किंवा अधिक अभ्यासगट आणि/किंवा उप समित्या वेळोवेळी नियुक्त करील.

(२) अभ्यासगटांची आणि/किंवा उप समितीची कामे, इतर गोष्टींबरोबर खालीलप्रमाणे राहतील :-

(एक) महिला व बालविकास विभागाकडून मिळालेल्या किंवा संबंधित मंत्रालयीन विभागाने पुरविलेल्या साहित्याचा सखोल अभ्यास करणे.

(दोन) समिती प्रमुखाने मान्यता दिल्यानंतर महिला व बाल विकास विभाग किंवा संबंधित विभागाला पाठवावयाची प्रश्नावली तयार करणे व त्याबाबतची माहिती महिला व बालविकास विभागामार्फत प्राप्त करून घेणे.

(तीन) महिला व बालविकास विभाग किंवा इतर संबंधित विभागांकडून आलेल्या उत्तरांची तपासणी करणे व ती विचारात घेणे.

(चार) समितीने किंवा समिती प्रमुखाने पाठविलेल्या कोणत्याही प्रकरणाचा अभ्यास करणे व त्याबाबतचा अहवाल सभागृहाला सादर करणे.

(पाच) अभ्यास दौरे काढणे व त्यावरील अभ्यास टिप्पण्या तयार करणे.

(सहा) ज्यांच्या आधारावर अहवालाचा मसुदा तयार करता येईल असे ठळक मुद्दे काढणे.

(सात) अहवालाचा मसुदा संपूर्ण समितीला परिसृत करण्यापूर्वी त्यावर चर्चा करणे.

(आठ) अगोदरच्या अहवालांमध्ये समाविष्ट असलेल्या शिफारशींच्या बाबतीत संबंधित विभागाकडून आलेल्या उत्तरांची छाननी करणे.

(नऊ) अगोदरच्या अहवालांमध्ये समाविष्ट असलेल्या शिफारशींच्या बाबतीत त्यांच्या आधारावर अहवालांचा मसुदा तयार करता येईल असे मुद्दे काढणे.

(दहा) अगोदरच्या अहवालात समाविष्ट असलेल्या शिफारशींच्या बाबतीत अहवालाचा मसुदा संपूर्ण समितीला परिसृत करण्यापूर्वी त्यावर चर्चा करणे.

९. महिला व बालविकास विभाग किंवा संबंधित विभागाकडे पाठवावयाची पूरक प्रश्नावली.— (१) विभागाकडून प्राप्त झालेल्या माहितीचे अवलोकन केल्यानंतर सभासदांना ज्या प्रश्नाविषयी किंवा मुद्द्यांविषयी अधिक माहिती पाहिजे असेल ते प्रश्न किंवा मुद्दे ते तयार करतील.

(३)

(२) समिती प्रमुखांनी निश्चित करावयाच्या तारखेला हे प्रश्न किंवा मुद्दे सभासदांकडून महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालयाकडे पाठविण्यात येतील.

(३) परीक्षाधीन विषयासंबंधीच्या इतर सुसंगत मुद्द्यांसह सभासदांनी सुचविलेले प्रश्न किंवा मुद्दे पूरक प्रश्नावलीच्या स्वरूपात एकत्रित करण्यात येतील.

(४) अभ्यासगट आणि / किंवा उप समिती पूरक प्रश्नावलीचा विचार करील. समिती प्रमुखांनी त्यास मान्यता दिल्यानंतर ती महिला व बाल विकास किंवा संबंधित विभागाकडे पाठविण्यात येईल आणि तो विभाग समिती प्रमुखांनी निश्चित केलेल्या तारखेला त्या प्रश्नावलीच्या उत्तराचे ५० संच महिला व बाल विकास विभागामार्फत महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालयाकडे सादर करील.

(५) समिती प्रमुखांनी मान्यता दिलेल्या पूरक प्रश्नावलीच्या प्रती समितीच्या सदस्यांना परिसृत करण्यात येतील.

(६) महिला व बाल विकास विभाग किंवा संबंधित विभागाकडून प्रश्नावलीची आलेली उत्तरे या नियमांतील नियम ५ मधील विहित केलेल्या पध्दतीनुसार सभासदांना परिसृत करण्यात येतील.

१०. तोंडी तपासणीसाठी मुद्दे. —(१) समिती प्रमुखांच्या मान्यतेसाठी महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय साक्षीदारांच्या तोंडी तपासणी बाबतच्या

मुद्द्यांची आणि/किंवा प्रश्नांची एक यादी तयार करून सभासदांकडून त्या बाबतीत आलेल्या कोणत्याही सुचना त्यात समाविष्ट करील.

(२) मुद्द्यांच्या किंवा प्रश्नांच्या अशा यादीच्या प्रती समितीच्या सभासदांना आगाऊ परिसृत करण्यात येतील.

११. समितीच्या बैठकींचा कार्यक्रम व तो परिसृत करणे.—सचिव, समिती प्रमुखांच्या संमतीने समितीच्या बैठकींचा सविस्तर कार्यक्रम तयार करतील आणि त्यांच्या प्रती समितीच्या सभासदांना तसेच महिला व बाल विकास विभागाच्या सचिवांना, संबंधित शासकीय विभागाच्या सचिवांना आणि संबंधित क्षेत्रीय विभाग प्रमुखांना परिसृत करतील म्हणजे समितीपुढे साक्ष देण्यासाठी ते सर्व तयारीनिशी सिध्द राहतील.

१२. सचिव, महिला व बाल विकास विभाग आणि संबंधित शासकीय विभागांच्या सचिवांना बोलावणे.— समितीच्या बैठकींना उपस्थित राहण्यासाठी समितीला जेव्हा जेव्हा मदत लागेल तेव्हा तेव्हा सचिव, महिला व बालविकास विभाग आणि आवश्यक वाटल्यास संबंधित शासकीय विभागाच्या सचिवांना बोलविण्यात येईल.

१३. तोंडी साक्ष घेण्याची कार्यपध्दती. – (१) प्रथम समिती प्रमुख साक्षीदाराला एखादा प्रश्न विचारतील आणि त्यानंतर साक्षीदाराला प्रश्न विचारण्यासाठी इतर सभासदांना एका नंतर दुसरा अशा रीतीने बोलावतील. एखाद्या सभासदाची प्रश्न विचारण्याची इच्छा असल्यास समिती प्रमुखांच्या परवानगीने

(४)

प्रश्न विचारू शकतील कोणताही मुद्दा ताबडतोब स्पष्ट करून सांगण्यासारखी साक्षीदारांची तयारी नसल्यास, त्यानंतर शक्य तितक्या लवकर, महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालयकडे लेखी उत्तर सादर करण्याची परवानगी समिती प्रमुखांकडून त्यांना मिळू शकेल.

(२) कार्यवाहीचे संबंधित भाग, दुरुस्तीसाठी सभासदांकडे आणि समितीसमोर साक्ष देणाऱ्या साक्षीदारांकडे पाठविण्यात येतील व ते मिळाल्यानंतर त्यांना अठेचाळीस तासांच्या आत परत करावे लागतील.

कार्यवाहीच्या दुरुस्त केलेल्या प्रती सभासदांकडून परत मिळाल्या नाहीत तर प्रतिवेदकांची प्रत विश्वसनीय म्हणून समजण्यात येईल साक्षीदारांकडे पाठविण्यात आलेले कार्यवाहीचे भाग त्यांच्याकडून न चुकता परत मिळविले पाहिजेत.

१४. अधिक माहितीकरिता आवश्यक असलेले मुद्दे. – समितीला ज्या मुद्द्यांसंबंधी अधिक माहिती आवश्यक असेल ते मुद्दे महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय लिहून घेईल आणि समिती प्रमुखांच्या निदेशानुसार या बाबतीत आवश्यक ती कार्यवाही करील.

१५. साक्षीदारांना परत बोलावणे. – समितीच्या विचाराधीन कोणत्याही मुद्द्यांवर अधिक पुरावा सादर करण्याकरिता समिती कोणत्याही साक्षीदारास परत बोलवू शकेल.

१६. कागदपत्र सादर करणे.- (१) महाराष्ट्र विधानसभा नियमानुसार समिती एखाद्या विषयाच्या तपासणीसंबंधात आवश्यक असलेल्या व्यक्तींना बोलाविल आणि त्यासंबंधीचे कागदपत्र व अभिलेख मागविल. समितीला आवश्यक असलेले गुप्त कागदपत्र त्यांचा गौप्यस्फोट राज्याच्या सुरक्षिततेच्या किंवा हिताच्या दृष्टीने हानिकारक असल्याच्या कारणावरून उपलब्ध करणे शक्य नाही अशा आशयाचे प्रमाणपत्र संबंधित मंत्र्यांनी दिले नसल्यास असे कागदपत्र शासन/संबंधित विभाग गुप्त रीतीने प्रथमतः समिती प्रमुखांना उपलब्ध करून देईल.

(२) समितीच्या सदस्यांना कोणताही गुप्त दस्तऐवज उपलब्ध करून देण्यापूर्वी समिती प्रमुख शासनाच्या महिला व बाल विकास विभागाच्या इच्छेचा योग्य तो विचार करतील. शासन/महिला व बालविकास विभाग आणि समिती प्रमुख यांमधील कोणताही मतभेद चर्चा करून मिटविण्यात येईल व अशा प्रकरणात कोणताही समाधानकारक समेट न झाल्यास ते प्रकरण अध्यक्षांसमोर त्यांच्या निर्णयासाठी ठेवण्यात येईल.

१७. शब्दशः कार्यवृत्त.- (१) शब्दशः कार्यवृत्त हे फक्त समितीच्या उपयोगासाठी राहिल आणि सभागृहासमोर ठेवण्यात आलेले अशा प्रकारचे कागदपत्र केवळ जनतेसाठी खुले राहतील.

(२) संबंध पुरावा किंवा त्याचा कोणताही भाग मुद्रित करण्याचे समिती ठरवील तेव्हा ते वेगळ्या खंडाच्या स्वरूपात मुद्रित करण्यात येईल आणि समिती हाताळीत असलेल्या विषयावरील अहवालाचा तो एक भाग होईल.

(५)

१८. बैठकीचे कार्यवृत्त.- समिती प्रमुखांच्या अनुमोदनासाठी महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय समितीच्या/अभ्यासगटाच्या / उपसमितीच्या बैठकींच्या कार्यवृत्तांचे मसुदे तयार करील.

१९. अहवालासाठी मुद्दे.- मुद्द्यांचे परीक्षण पूर्ण झाल्यानंतर ताबडतोब चर्चा समाप्त झाल्याचे समिती प्रमुख जाहीर करतील आणि त्याची नोंद घेण्यास सांगतील समिती, त्यानंतर या मुद्द्यांवर चर्चा करील आणि त्यावरील शिफारशी तयार करील.

२०. अहवालाचा मसुदा तयार करणे.- समितीने केलेल्या शिफारशींच्या अहवालाचा मसुदा सचिव तयार करतील आणि ते हा मसुदा समिती प्रमुखांना सादर करतील समिती प्रमुखांनी त्यास मान्यता दिल्यानंतर तो समितीच्या सदस्यांना परिसृत करण्यात येईल.

२१. भिन्न मतपत्रिका नसणे.- समितीच्या अहवालात भिन्न मतपत्रिका असणार नाही.

२२. अहवाल सादर करणे.- प्रत्येक अहवालाचा मसुदा किंवा त्याचा भाग समितीच्या बैठकीमध्ये विचारात घेण्यात येईल. त्यानंतर समिती प्रमुख समितीच्या वतीने त्यावर स्वाक्षरी करील व तो मुद्रित करण्यात येईल आणि सभागृहात सादर करण्यात येईल.

२३. अहवालाचे वितरण.- सभागृहाला अहवाल सादर केल्यानंतर त्यांच्या प्रती शक्य तितक्या लवकर विधानसभा / विधानपरिषद यांचे सदस्य आणि इतर संबंधित व्यक्ती व प्राधिकारी, इत्यादिकांना उपलब्ध करून देण्यात येतील.

२४. समितीच्या बैठकींना समितीच्या सदस्यांव्यतिरिक्त इतर व्यक्तींची उपस्थिती.- समितीचा सभासद नसलेल्या विधानसभेचा किंवा विधानपरिषदेचा सदस्य किंवा कोणतीही अन्य व्यक्ती, साक्षी घेण्याचे काम चालू असताना, समिती प्रमुखांच्या परवानगीने, समितीच्या बैठकीस उपस्थित राहू शकेल. परंतू समिती विचारविमर्श करित असताना ती व्यक्ती उपस्थित राहू शकणार नाही. तथापि, असा सदस्य कोणत्याही रीतीने समितीच्या कामकाजात भाग घेणार नाही किंवा समितीच्या सभासदांच्या बैठकीत तो उपस्थित राहू शकणार नाही.

२५. कामकाजासंबंधीच्या मुद्द्यांचा नियमात अंतर्भाव करणे.- या नियमात वेळोवेळी घालण्यात आलेला कोणताही जादा मजकूर किंवा फेरबदल योग्य ते अनुमोदन मिळाल्यानंतर या नियमांत अंतर्भूत करण्यात येईल.

२६. साक्षीदारांनी अनुसरावयाची वागणूक व शिष्टाचाराविषयक नियम.- समिती किंवा उप समिती समोर उपस्थित राहणाऱ्या साक्षीदारांनी खालील वागणूक व शिष्टाचारविषयक नियम पाळले पाहिजेत :-

(१) साक्षीदारांनी आपल्या जागेवर बसताना किंवा जागेवरून उठताना वाकून समिती प्रमुख व अभ्यास गट, उप समितीबद्दल योग्य तो आदर दाखविला पाहिजे.

(६)

(२) साक्षीदाराने, समिती प्रमुखासमोर जागेवर बसले पाहिजे.

(३) साक्षीदाराने त्यास समिती प्रमुखाने किंवा समितीच्या एखाद्या सभासदाने विचारलेल्या विशिष्ट प्रश्नास उत्तर दिले पाहिजे.

(४) समिती प्रमुख व समितीसमोर मांडावयाचे सर्व मुद्दे सभ्य व विनयशील भाषेत स्पष्ट शब्दात मांडण्यात आले पाहिजेत.

(५) महाराष्ट्र विधानसभा नियमांच्या तरतुदींच्या अधीन राहून, खालील कृत्यांमुळे समितीचा विशेष हक्कभंग व अवमान होईल याची साक्षीदाराने नोंद घ्यावी :-

(अ) विचारण्यात आलेली माहिती उघड करणे, राज्याच्या सुरक्षिततेस किंवा हितसंबंधास अपायकारक ठरेल या कारणाखेरीज इतर कोणत्याही कारणावरून प्रश्नाचे उत्तर देण्यास नकार देणे.

(ब) बनावट साक्ष तयार करणे किंवा जाणूनबुजून चुकीची साक्ष देणे किंवा सत्य दडविणे किंवा समितीची दिशाभूल करणे.

(क) क्षुल्लक गोष्टींसाठी समितीचा वेळ घेणे किंवा अवमानकारक उत्तर देणे.

(ड) चौकशी संबंधित असा एखाद्या महत्वाचा दस्तऐवज नष्ट करणे किंवा त्याची नुकसानी करणे.

* महाराष्ट्र शासन राजपत्र दिनांकित २२ व २५ मार्च, २०१८ या अधिसूचनेद्वारे अनुक्रमे विधानसभा व विधानपरिषद नियमात "महिलांचे हक्क व कल्याण समिती" ऐवजी "महिला व बालकांचे हक्क आणि कल्याण समिती" अशी सुधारणा करण्यात आली.

** महाराष्ट्र शासन राजपत्र दिनांकित २२ मार्च, २०१८ या अधिसूचनेद्वारे विधानसभा नियमात "महिलांचे हक्क व कल्याण समिती" ऐवजी महिला व बालकांचे हक्क आणि कल्याण समिती" अशी नावांत बदल करण्याची सुधारणा करण्यात आली असून त्याप्रमाणे नियम २४३ व २४४ मधील पोट-नियम ४ नंतर पोट-नियम ५, ६, ७ व ८ यांचा नव्याने समावेश करण्यात आला असून त्याप्रमाणे समितीच्या अंतर्गत कामकाजाच्या नियमात देखील बदल करण्यात आला आहे.

परिशिष्ट क्रमांक - एक

महिला व *बालकांचे हक्क आणि कल्याण समिती संबंधी नियम
विधानसभा नियम

(र) महिला व *बालकांचे हक्क आणि कल्याण समिती

२४३. महिला व *बालकांचे हक्क आणि कल्याण समितीची रचना.- (१) प्रत्येक वर्षी, विधानसभेच्या पहिल्या अधिवेशनाच्या किंवा यथास्थिति नवीन रचना करण्यात आलेल्या विधानसभेच्या पहिल्या अधिवेशनाच्या प्रारंभानंतर, शक्य तितक्या लवकर, महिला व *बालकांचे हक्क आणि कल्याण समितीची रचना करण्यात येईल.

(२) ही समिती पंधरापेक्षा अधिक नसतील इतक्या सदस्यांची मिळून होईल. यापैकी अकरापेक्षा अधिक नसतील इतके सदस्य विधानसभेच्या सदस्यांमधून अध्यक्षांद्वारे नामनिर्देशित करण्यात येतील आणि चारपेक्षा अधिक नसतील इतके सदस्य विधानपरिषदेच्या सदस्यांमधून, सभापतींद्वारे नामनिर्देशित करण्यात येतील, विधानसभेच्या अकरा सदस्यांपैकी सहा महिला सदस्य असतील व त्यापैकी एक महिला सदस्य समितीची समिती प्रमुख राहिल.

(३) समितीचे सदस्य नवीन समितीची रचना होईपर्यंत पद धारण करतील.

२४४. समितीची कामे.- महिला व *बालकांचे हक्क आणि कल्याण समितीची कामे पुढीलप्रमाणे असतील:-

(१) राज्य महिला आयोगाने सादर केलेल्या अहवालांवर विचार करणे आणि महिलांचा दर्जा व स्थिती सुधारण्याबाबत त्यांना प्रतिष्ठा प्राप्त करून देण्यासाठी राज्य शासनाच्या कक्षेत येणाऱ्या बाबींसंबंधात राज्य शासनाने काय उपाययोजना करावी याविषयी दोन्ही सभागृहांना अहवाल सादर करणे.

(२) महिलांना, समाजात समानता, दर्जा व प्रतिष्ठा प्राप्त करून देण्याच्या दृष्टीने समितीने सुचविलेल्या उपाययोजनांबाबत राज्य शासनाने केलेल्या कार्यवाहीविषयी सभागृहाला माहिती देणे.

(३) महिलांच्या, कल्याणासाठी शासकीय पातळीवर अंगीकृत केलेल्या धोरणांची व त्यांचा शैक्षणिक व समाजिक दर्जा उंचविण्यासाठी आखण्यात आलेल्या विविध योजनांची अंमलबजावणी होते की नाही, याची पाहणी करणे व तत्संबंधी उपाययोजनेसंदर्भात सभागृहाला माहिती देणे.

(४) राज्य शासनाच्या सेवांमध्ये (सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रम संविधानिक निमसरकारी संस्था यांतील नमणुका धरून) महिलांना योग्य प्रमाणात प्रतिनिधित्व मिळावे यासाठी केलेल्या उपाययोजनांचे परीक्षण करणे, तसेच तत्संबंधी अंमलबजावणी संदर्भात उपाययोजना सुचविणे.

** (५) बालकांचे आरोग्य, शिक्षण, संरक्षण व मुलभूत हक्क इत्यादीकरीता केंद्र शासनाचा बाल न्याय अधिनियम, २०१५ तसेच केंद्र शासनाच्या बालकांचे लैंगिक शोषणापासून प्रतिबंध कायदा (POSCO Act), २०१२ व तदनुषंगिक विहित नियमानुसार राज्य शासनाच्या कक्षेत येणाऱ्या बाबी संबंधात राज्य शासनाने केलेल्या उपाययोजना व अंमलबजावणी संदर्भात दोन्ही सभागृहांना माहिती देणे.

(८)

** (६) बालकांच्या विकासासाठी शासकीय पातळीवर अंगीकृत केलेल्या बालन्याय अधिनियम, २०१५ च्या अनुषंगाने बाल धोरणांची अंमलबजावणी संदर्भात शासनस्तरावर केलेल्या कार्यवाहीची माहिती दोन्ही सभागृहांना देणे.

** (७) राज्य शासनाच्या विविध विभागामार्फत राबविण्यात येणाऱ्या बालकांच्या कल्याणार्थ योजनांची तपासणी करून तत्संदर्भात शासनास सुयोग्य उपाययोजना सुचविणे.

** (८) सभागृहाने किंवा अध्यक्षांनी/सभापतींनी समितीकडे विनिर्देशपूर्वक निर्दिष्ट केलेल्या बाबींचे परीक्षण करणे.

* महाराष्ट्र शासन राजपत्र दिनांकित २२ मार्च, २०१८ या अधिसूचनेद्वारे विधानसभा नियमात "महिलांचे हक्क व कल्याण समिती" ऐवजी "महिला

व बालकांचे हक्क आणि कल्याण समिती" अशी सुधारणा करण्यात आली.

** महाराष्ट्र शासन राजपत्र दिनांकित २२ मार्च, २०१८ या अधिसूचनेद्वारे विधानसभा नियमात "महिलांचे हक्क व कल्याण समिती" ऐवजी महिला

व बालकांचे हक्क आणि कल्याण समिती" अशी नावांत बदल करण्याची सुधारणा करण्यात आली असून त्याप्रमाणे नियम २४३ व २४४

मधील पोट नियम ४ नंतर पोट-नियम ५, ६, ७ व ८ यांचा नव्याने समावेश करण्यात आला असून त्याप्रमाणे समितीच्या अंतर्गत कामकाजाच्या

नियमात देखील बदल करण्यात आला आहे.

(९)

परिशिष्ट क्रमांक – दोन

महिला व *बालकांचे हक्क आणि कल्याण समिती संबंधी नियम
विधानपरिषद नियम

२१४-अ. महिला व *बालकांचे हक्क आणि कल्याण समिती.- दरवर्षी, विधानपरिषदेच्या पहिल्या अधिवेशनाच्या प्रारंभी व त्यांनंतर, शक्य तितक्या लवकर, सभापती विधानसभेच्या नियमान्वये घटीत करण्यात आलेल्या महिला व *बालकांचे हक्क आणि कल्याण समितीचे प्रतिनिधीत्व करण्यासाठी, चारपेक्षा अधिक नाहीत इतक्या सदस्यांना नामनिर्देशित करतील. या चार सदस्यांपैकी दोन सदस्य महिला सदस्य असतील.

२१५. समित्यांतील कार्यपध्दती.- उपविधान समिती, लोकलेखा समिती, अंदाज समिती आणि सार्वजनिक उपक्रम समिती, अनुसूचित जातींच्या कल्याणासाठी समिती, अनुसूचित जमातींच्या कल्याणासाठी समिती, विमुक्त जाती आणि भटक्या जमातींच्या कल्याणासाठी समिती, पंचायती राज समिती, रोजगार हमी योजना समिती आणि महिला व *बालकांचे हक्क आणि कल्याण समिती यांतील कार्यपध्दती विधानसभेने त्याबाबत केलेल्या नियमान्वये विनियमित करण्यात येईल.

* महाराष्ट्र शासन राजपत्र दिनांकित २५ मार्च, २०१८ या अधिसूचनेद्वारे विधानपरिषद नियमात "महिलांचे हक्क व कल्याण समिती" ऐवजी "महिला व बालकांचे हक्क आणि कल्याण समिती" अशी सुधारणा करण्यात आली.

** महाराष्ट्र शासन राजपत्र दिनांकित २५ मार्च, २०१८ या अधिसूचनेद्वारे विधानपरिषद नियमात "महिलांचे हक्क व कल्याण समिती" ऐवजी "महिला व बालकांचे हक्क आणि कल्याण समिती" अशी नावांत बदल करण्याची सुधारणा करण्यात आली असून समितीच्या नियम २०५ (फ), २१४-अ आणि २१५ मधील ओळ ४ मध्ये "महिलांचे हक्क व कल्याण समिती" ऐवजी "महिला व बालकांचे हक्क आणि कल्याण समिती" असा बदल करण्यात आला आहे.

(१०)

परिशिष्ट क्रमांक – तीन

महाराष्ट्र विधानसभा नियमांतील समित्यांविषयक सर्वसाधारण नियम महाराष्ट्र विधानसभा नियम क्रमांक १६३ ते १९३

१६३. समितीची नियुक्ती :- (१) समितीच्या सदस्यांची यथास्थिती, सभागृहाकडून एकतर नियमान्वये किंवा प्रस्ताव करुन नियुक्ती करण्यात येईल किंवा अध्यक्षकडून नामनिर्देशनाद्वारे नियुक्ती करण्यात येईल :

परंतु, विधेयकावरील प्रवर समिती किंवा संयुक्त समिती किंवा नियम किंवा कामकाज सल्लागार समिती किंवा अध्यक्ष वेळोवेळी विनिर्दिष्ट करतील अशा अन्य समित्या यांच्या बाबतीत, किंवा नियमांद्वारे अन्यथा विनिर्देशपूर्वक तरतूद करण्यात आली असेल त्या व्यतिरिक्त मंत्री हा समितीचा सदस्य असणार नाही आणि एखाद्या सदस्याची समितीवर नियुक्ती झाल्यानंतर त्याची मंत्री म्हणून नियुक्ती झाली तर, अशा नियुक्तीच्या दिनांकांपासून तो त्या समितीचा सदस्य असणे बंद होईल.

(२) समितीतील प्रासंगिक रिक्त पदे, सभागृहाकडून प्रस्ताव करुन नियुक्तीद्वारे किंवा यथास्थिति, अध्यक्षकडून नामनिर्देशनाद्वारे नियुक्ती करुन भरण्यात येतील आणि असे रिक्त पद भरण्याकरिता नियुक्त किंवा नामनिर्दिष्ट केलेला कोणताही सदस्य, त्याची ज्याच्या जागी नियुक्ती झालेली असेल त्या सदस्याने सर्वसाधारणपणे ज्या मुदतीसाठी पद धारण केले असते त्या पदावधीच्या उर्वरित कालावधीसाठी पद धारण करील.

(३) समितीत कोणतीही जागा रिकामी असेल त्या मुदतीत चालू असलेल्या सदस्यांना जणू काही अशी कोणती जागा रिकामी झाली नसल्याप्रमाणे काम करता येईल.

१६४. नामनिर्देशनाद्वारे केलेल्या नेमणुका या सभागृहातील संख्याबलाच्या प्रमाणात असणे, समित्यांची रचना.- (१) या नियमान्वये, अध्यक्षाना कोणत्याही समितीवर सदस्यांची नामनिर्देशनाद्वारे नियुक्ती करावयाची असेल त्या बाबतीत, ते मान्यताप्राप्त पक्षांचे किंवा गटांचे, तुलनात्मक संख्याबल लक्षात घेतील आणि विधानसभेतील अशा पक्षांच्या किंवा गटांच्या संख्याबलाच्या प्रमाणात आणि सभागृहाच्या नेत्याशी विरोधी पक्षनेत्याशी आणि अशा प्रत्येक गटाच्या नेत्याशी विचारविनयिम करून, शक्य असेल त्यानुसार सदस्यांची नामनिर्देशनाद्वारे नियुक्ती करतील.

परंतु, ज्या पोट-नियमातील कोणत्याही मजकुराचा, ज्यामुळे अध्यक्ष, अशा कोणत्याही पक्षाचा किंवा गटाचा नसेल अशा कोणत्याही सदस्यांची, कोणत्याही समितीवर, नामनिर्देशनाद्वारे नियुक्ती करण्यास प्रतिबंध होतो असा अर्थ लावण्यात येणार नाही.

(२) कोणत्याही अशा पक्षाच्या किंवा गटाच्या वतीने नामनिर्देशनाद्वारे नियुक्ती करावयाच्या सदस्यांच्या संख्येसंबंधात कोणताही प्रश्न उपस्थित झाला तर, अध्यक्षांचा निर्णय अंतिम असेल.

(११)

१६५. अध्यक्षानी नामनिर्देशित केलेल्या समितीचा पदावधी.— (१) अध्यक्षानी नामनिर्देशित केलेली समिती, या भागात समाविष्ट केलेल्या नियमांत अन्यथा विनिर्दिष्ट केलेले नसेल तर, त्यांनी विनिर्दिष्ट केलेल्या मुदतीसाठी किंवा नवीन समिती नामनिर्देशित करण्यात येईपर्यंत अधिकारावर राहिल.

(२) समितीचा सदस्य नामनिर्देशनाद्वारे पुन्हा नियुक्ती होण्यास पात्र असेल.

१६६. समितीच्या सदस्यत्वाचा राजीनामा .— सदस्यास, स्वतःच्या सहीने अध्यक्ष लेखी कळवून समितीतील आपल्या पदाचा राजीनामा देता येईल.

१६७. समिती प्रमुख. - (१) अध्यक्ष समितीच्या सदस्यांमधून समिती प्रमुखांची नेमणूक करतील, परंतु, उपाध्यक्ष हे समितीचे सदस्य असतील तर, समिती प्रमुख म्हणून त्यांची नियुक्ती करण्यात येईल.

(२) कोणत्याही कारणास्ताव समिती प्रमुख काम करण्यात असमर्थ असेल तर, अध्यक्ष, त्यांच्या जागी दुसऱ्या समिती प्रमुखांची नियुक्ती करतील.

(३) समिती प्रमुख कोणत्याही बैठकीस गैरहजर राहिले तर, समिती त्या बैठकीसाठी समिती प्रमुख म्हणून काम करण्याकरिता दुसऱ्या सदस्याची निवड करतील.

(४) समितीचे सचिव. - सचिव हे, परिषदेच्या शिफारशीवरून नेमण्यात आलेल्या संयुक्त समितीव्यतिरिक्त इतर प्रत्येक समितीचे पदसिद्ध सचिव असतील.

१६८. गणपूर्ती.— (१) शक्यतोवर समितीच्या सदस्यांच्या एकूण संख्येच्या एक चतुर्थांश इतक्या सदस्यांनी समितीच्या बैठकीची गणपूर्ती होईल.

(२) समितीच्या कोणत्याही बैठकीसाठी ठरविलेल्या कोणत्याही वेळी किंवा अशा कोणत्याही बैठकीत कोणत्याही वेळी गणपूर्ती होत नसेल तर, समिती प्रमुख गणपूर्ती होईपर्यंत बैठक स्थगित करतील किंवा ती नंतरच्या कोणत्याही दिवसापर्यंत स्थगित करतील.

(३) समितीच्या बैठकीसाठी निश्चित करण्यात आलेल्या दोन लागोपाठच्या दिनांकांना पोट-नियम (२) अन्वये बैठक स्थगित करण्यात आली असेल तर, समिती प्रमुख ती गोष्ट सभागृहास कळवतील.

परंतु, अध्यक्षांकडून समिती नामनिर्देशित करण्यात आली असेल तर त्या बाबतीत समिती प्रमुख अशा स्थगितीसंबंधी अध्यक्षांस कळवतील.

१६९. समितीच्या बैठकींना गैरहजर राहिलेल्या सदस्यांना कार्यमुक्त करणे.—एखादा सदस्य समिती प्रमुखांची परवानगी न घेता समितीच्या लागोपाठच्या दोन किंवा अधिक बैठकींना गैरहजर राहिला तर अशा सदस्याला समितीतून कार्यमुक्त करण्यासाठी सभागृहात प्रस्ताव मांडता येईल.

परंतु, समितीचे सदस्य अध्यक्षांकडून नामनिर्दिष्ट करण्यात आले असतील त्या बाबतीत अध्यक्षांना अशा सदस्यास कार्यमुक्त कता येईल.

१७०. समितीतील मतदान .—समितीच्या कोणत्याही बैठकीतील सर्व प्रश्नासंबंधात हजर असलेल्या व मते देणाऱ्या सदस्यांच्या बहुमताने निर्णय घेण्यात येईल.

१७१. समिती प्रमुखांचे निर्णायक मत .—कोणत्याही बाबीवर समान मते पडली तर समिती प्रमुखास किंवा समिती प्रमुख म्हणून काम करणाऱ्या व्यक्तीस दुसरे किंवा निर्णायक मत असेल.

१७२. उप-समित्या नेमण्याचा अधिकार .—(१) समितीला एक किंवा अधिक उप-समित्या नेमता येतील. अशा प्रत्येक उप-समितीला तिच्याकडून निर्दिष्ट करण्यात येतील अशा कोणत्याही बाबींची तपासणी करण्यासाठी अविभक्त समितीचे अधिकार असतील, आणि अशा उप-समित्यांचे अहवाल, त्यांना संपूर्ण समितीच्या बैठकीत मान्यता देण्यात आली असेल तर, संपूर्ण समितीचे अहवाल आहेत असे मानले जाईल.

(२) उप-समितीकडे निर्दिष्ट करावयाच्या बाबींसंबंधातील आदेशात चौकशी करावयाचा मुद्दा किंवा मुद्दे स्पष्टपणे नमुद करण्यात येतील. संपूर्ण समितीकडून उप-समितीच्या अहवालाचा विचार करण्यात येईल.

१७३. समितीच्या बैठका.—समितीच्या बैठका, समिती प्रमुख निश्चित करतील अशा दिवशी व अशा वेळी भरतील.

परंतु, समिती प्रमुख सहजगत्या उपलब्ध नसतील तर, सचिवांना बैठकीचा दिनांक व वेळ ठरविता येईल.

परंतु, आणखी असे की, विधेयकासंबंधातील प्रवर समितीच्या किंवा संयुक्त समितीच्या बाबतीत समिती प्रमुख सहजगत्या उपलब्ध नसतील तर, सचिवांना विधेयकाशी संबंधीत असलेल्या मंत्र्यांशी विचारविनिमय करून, बैठकीचा दिनांक व वेळ ठरविता येईल.

१७४. सभागृहाची बैठक चालु असताना समितीची बैठक भरविता येणे.—सभागृहाची बैठक चालु असताना समितीची बैठक भरविता येईल. मात्र सभागृहात मतविभागणीची मागणी करण्यात आली असेल तर समिती प्रमुख त्यांच्या मते सदस्यांस मतविभागणीत मतदान करता यावे यासाठी आवश्यक असेल इतका वेळ समितीचे कामकाज स्थगित करतील.

१७५. समितीच्या बैठकी गुप्तपणे घेणे.— समितीच्या बैठकी गुप्तपणे भरविण्यात येतील.

१७६. बैठकीच्या जागा.—समितीच्या बैठका विधान भवनाच्या प्रसीमेत भरविण्यात येतील आणि बैठकीची जागा बदलून ती विधान भवनाच्या बाहेर ठेवणे आवश्यक असेल तर ती बाब अध्यक्षांकडे विनिर्दिष्ट करण्यात येईल आणि अध्यक्षांचा निर्णय अंतिम असेल.

१७७. समिती चर्चा करित असेल तेव्हा सर्व परक्या व्यक्तींनी निघून जाणे.—जेव्हा जेव्हा समिती चर्चा करित असेल तेव्हा तेव्हा समितीचे सदस्य आणि महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालयाचे अधिकारी यांच्या व्यतिरिक्त इतर सर्व व्यक्ती तेथून निघून जातील.

(१३)

१७८. व्यक्तींना बोलावून घेण्याचा व कागदपत्रे व अभिलेखे मागविण्याचा अधिकार. — समितीला व्यक्तींना बोलावून घेण्याचा व कागदपत्रे आणि अभिलेखे मागवून घेण्याचा अधिकार असेल.

परंतु, समितीच्या प्रयोजनार्थ एखाद्या व्यक्तीची साक्ष किंवा दस्तऐवज सादर करणे या गोष्टी संबंधित आहेत किंवा कसे असा कोणताही प्रश्न उपस्थित झाला तर तो प्रश्न अध्यक्षांकडे निर्दिष्ट करण्यात येईल व अध्यक्षांचा निर्णय अंतिम राहिल. तसेच, दस्तऐवज उघड करण्यामुळे राज्याच्या सुरक्षिततेस किंवा हितसंबंधास बाधा येईल या कारणावरून शासनास असा दस्तऐवज सादर करण्यास नकार देता येईल.

१७९. साक्षीदारांच्या तपासणीची कार्यपध्दती.—समितीपुढे करण्यात येणारी साक्षीदारांची तपासणी पुढीलप्रमाणे करण्यात येईल :-- (एक) समिती तिने एखाद्या साक्षीदारास तपासणीसाठी बोलवण्यापूर्वी कार्यपध्दतीची रीत व साक्षीदारास विचारण्यात येणाऱ्या प्रश्नांचे स्वरूप ठरवील.

(दोन) समिती प्रमुखाला, या नियमाचा खंड (एक) मध्ये, उल्लेख केलेल्या कार्यपध्दतीच्या रीतीस अनुसरून विचाराधीन असलेल्या विषयास किंवा त्याच्या संबंधित असलेल्या कोणत्याही विषयास अनुलक्षून त्यास आवश्यक वाटेल असा प्रश्न किंवा असे प्रश्न साक्षीदाराला विचारता येतील.

(तीन) समिती प्रमुखांना, समितीच्या इतर सदस्यांपैकी एकेकाला इतर कोणतेही प्रश्न विचारण्यास सांगता येईल.

(चार) जे कोणतेही इतर मुद्दे विचारात आले नसतील व जे समितीपुढे मांडणे आवश्यक आहे असे साक्षीदारास वाटत असेल, असे इतर कोणतेही मुद्दे समितीपुढे मांडण्यास साक्षीदारास सांगता येईल.

(पाच) साक्षीदारास साक्षीपुरावा देण्यासाठी बोलावले असेल तेव्हा समितीच्या कामकाजाची शब्दशः नोंद करण्यात येईल.

(सहा) समितीपुढे सादर केलेला साक्षीपुरावा समितीच्या सर्व सदस्यांना उपलब्ध करून देता येईल.

१८०. समितीच्या निर्णयांचा अभिलेख.—अध्यक्षांच्या निदेशानुसार समितीच्या निर्णयांचा अभिलेख ठेवण्यात येईल व समितीच्या सदस्यांमध्ये तो प्रसृत करण्यात येईल.

१८१. पुरावा, अहवाल व कामकाज गुप्त स्वरूपाचा आहे असे समजणे.—

(१) समितीला, संपूर्ण पुरावा किंवा त्याचा भाग किंवा त्याचा गोषवारा पटलावर ठेवण्यात यावा असा निदेश देता येईल.

(२) समितीच्या तोंडी किंवा लेखी पुराव्याचा, अहवालाचा किंवा कामकाजाचा जो भाग पटलावर ठेवण्यात आला नसेल असा कोणताही भाग कोणत्याही व्यक्तीला अध्यक्षांच्या अधिकारपत्रवाचून तपासणीसाठी खुला असणार नाही.

(३) समितीपुढे ठेवण्यात आलेला पुरावा पटलावर ठेवण्यात येईपर्यंत, समितीचा कोणताही सदस्य किंवा इतर कोणतीही व्यक्ती, तो प्रसिध्द करणार नाही:

परंतु, अध्यक्षांना स्वविवेकानुसार, असा पुरावा, तो औपचारिकपणे पटलावर ठेवण्यात येण्यापूर्वी सदस्यांस गुप्तपणे उपलब्ध करून देण्यात यावा असा निदेश देण्यात येईल.

१८२. खास अहवाल.—समितीस, तिला योग्य वाटेल तर, तिच्या कामकाजाच्या ओघात उद् भवेल किंवा प्रकाशात येईल अशी जी कोणतीही बाब, अशी बाब तिच्या विचारार्थ पाठविलेल्या विषयाशी प्रत्यक्षात संबंधित नसली किंवा तिच्या विचारार्थ विषयात येत नसली किंवा त्यास अनुषंगिक नसली तरी अध्यक्षान्च्या किंवा सभागृहाच्या निदर्शनास आणणे तिला आवश्यक वाटेल त्या बाबीविषयी खास अहवाल सादर करता येईल.

१८३. समितीचे अहवाल. - (१) समितीने अहवाल सादर करण्यासाठी सभागृहाने कोणतीही वेळ निश्चित केली नसेल त्या बाबतीत ज्या दिनांकास तो विषय समितीकडे विचारार्थ पाठविण्यात आला असेल त्या दिनांकापासून एक महिन्याच्या आत अहवाल सादर करण्यात येईल:

परंतु, सभागृहास प्रस्ताव मांडण्यात आल्यानंतर कोणत्याही वेळी, समितीने अहवाल सादर करण्याची मुदत प्रस्तावात निर्दिष्ट केलेल्या दिनांकापर्यंत वाढविण्यात यावी असा निदेश देता येईल.

(२) अहवाल प्राथमिक किंवा अंतिम असतील.

(३) समिती प्रमुख समितीच्या वतीने समितीच्या अहवालावर सही करतील :

परंतु, समिती प्रमुख गैरहजर असतील किंवा सहजगत्या उपलब्ध नसतील त्या बाबतीत, समिती, समितीच्या वतीने अहवालावर सही करण्यासाठी दुसऱ्या सदस्याची निवड करील.

१८४. अहवाल सादर करण्यापूर्वी तो शासनाला उपलब्ध होणे.—समितीस, तिला योग्य वाटेल तर, तिच्या अहवालाचा कोणताही पूर्ण केलेला भाग सभागृहास सादर करणापूर्वी शासनाला उपलब्ध करून देता येईल. असे अहवाल ते सभागृहास सादर करण्यात येईपर्यंत गोपनीय समजण्यात येतील.

१८५. अहवाल सादर करणे .— (१) समिती प्रमुख किंवा त्यांच्या गैरहजेरीत समितीचा कोणताही सदस्य समितीचा अहवाल सभागृहास सादर करील.

(२) समिती प्रमुख किंवा त्यांच्या गैरहजेरीत अहवाल सादर करणारा सदस्य, अहवाल सादर करताना, त्यास कोणतेही अभिप्राय व्यक्त करावयाचे असल्यास, फक्त वस्तुस्थितीचे संक्षिप्त निवेदन करील, परंतु या टप्प्यावर, त्या निवेदनावर कोणतीही चर्चा करण्यात येणार नाही.

१८६. अहवाल सभागृहात सादर करण्यात येण्यापूर्वी तो छापणे, प्रसिध्द करणे किंवा प्रसृत करणे. – अध्यक्षाना, त्यांना विनंती करण्यात आल्यावर व सभागृहाचे अधिवेशन चालु नसेल तेव्हा समितीचा अहवाल सभागृहात सादर करण्यात आला नसला तरी, तो छापण्याचा, प्रसिध्द करण्याचा किंवा प्रसृत करण्याचा आदेश देता येईल. त्याबाबतीत सभागृहास त्याच्या पुढच्या अधिवेशनात पहिल्या सोईस्कर वेळी असा अहवाल सादर केला जाईल.

१८७. समितीच्या कामकाजावर अध्यक्षाने सामान्य नियंत्रण व देखरेख.- समिती, अध्यक्षाच्या सर्वसाधारण नियंत्रणाखाली व देखरेखीखाली काम करील. अध्यक्षांना समितीच्या कार्यक्षम कामकाजासाठी त्यांना आवश्यक वाटतील असे अनुदेश वेळोवेळी देता येतील.

१८८. कार्यपध्दतीविषयक सूचना करण्याचा अधिकार.- ह्या नियमांस अधीन राहून समितीस अध्यक्षांच्या विचारार्थ, त्या समितीच्या संबंधातील कार्यपध्दतीविषयक बाबींसंबंधीचे ठराव मंजूर करण्याचा अधिकार असेल. अध्यक्षांना, कार्यपध्दतीत त्यांना योग्य वाटतील असे फेरफार करता येतील.

१८९. सविस्तर नियम करण्याचा समितीचा अधिकार.- समितीस, अध्यक्षांच्या मान्यतेने, या भागात समाविष्ट असलेल्या नियमांतील तरतुदीस पुरक असे कार्यपध्दतीच्या संबंधातील तपशीलवार नियम करता येतील.

१९०. अध्यक्षांचा निदेश देण्याचा अधिकार.- (१) नियमास अधीन राहून अध्यक्षांना वेळोवेळी त्यांना समितीच्या कार्यपध्दतीचे व तिच्या कामाच्या व्यवस्थेचे नियमन करण्यासाठी आवश्यक वाटतील असे निदेश, समिती प्रमुखाला देता येतील.

(२) कार्यपध्दतीच्या कोणत्याही मुद्द्यांबाबत किंवा अन्यथा कोणतीही शंका उद्भवली तर, समिती प्रमुखाला, त्याला योग्य वाटल्यास तो मुद्दा निर्णयासाठी अध्यक्षांकडे पाठविता येईल व अध्यक्षांचा निर्णय अंतिम असेल.

(३) समितीच्या कार्यपध्दतीचे नियमन करण्याचा समिती प्रमुखांचा अधिकार.- समितीच्या कार्यपध्दतीचे नियमन हे नियम, समितीने केलेले अनुपुरक नियम, ठराव आणि अध्यक्षांनी दिलेले निदेश किंवा इतर अनुदेश यांस अधीन राहून समिती प्रमुखाकडून करण्यात येईल.

१९१. सभागृहाची सत्रसमाप्ती झाली तरी समितीपुढील कामकाज व्यपगत होणार नाही.- समितीपुढे प्रलंबित असलेले कोणतेही कामकाज, केवळ सभागृहाची सत्रसमाप्ती झाल्याच्या कारणावरून व्यपगत होणार नाही आणि अशा रीतीने सत्रसमाप्ती झाली असली तरी समिती कामे चालू ठेवील.

१९२. समितीचे पूर्ण न झालेले काम.- जी समिती, तिची मुदत संपण्यापूर्वी किंवा सभागृह विसर्जित होण्यापूर्वी आपले काम पूर्ण करण्यास असमर्थ असेल त्या समितीला आपले काम पूर्ण करणे शक्य झाले नाही, असे सभागृहास कळविता

येईल समितीने तयार केलेला कोणताही प्राथमिक अहवाल, जापन किंवा टिपण किंवा समितीने घेतलेला कोणताही पुरावा नव्या समितीस उपलब्ध करून देण्यात येईल.

१९३. समित्यांना सर्वसाधारण नियम लागू असणे.- कोणत्याही विशिष्ट समितीसंबंधीच्या नियमांत ज्याबाबत खास तरतूद केली असेल अशा बाबींव्यतिरिक्त या भागातील सर्वसाधारण नियम सर्व समित्यांना लागू होतील, आणि समितीसंबंधीच्या विशेष नियमांतील कोणतीही तरतूद सर्वसाधारण नियमांशी विसंगत असेल तर आणि तेथवर पूर्वीचे नियम अधिभावी राहतील.

(१६)

परिशिष्ट क्रमांक – चार

"महिलांचे हक्क व कल्याण समिती" या नावाची विधानमंडळाच्या दोन्ही सभागृहांची एक संयुक्त समिती घटित करण्याबाबतचा मा.संसदीय कार्य मंत्र्यांचा प्रस्ताव

(दिनांक २० एप्रिल १९९८ रोजी विधानसभेने संमत केलेला प्रस्ताव)

मा. संसदीय कार्य मंत्री, श्री.लिलाधर डाके : अध्यक्ष महोदय, मी आपल्या अनुमतीने पुढील प्रस्ताव मांडतो :-

"स्त्रियांना समाजात समानता, दर्जा व प्रतिष्ठा प्राप्त करून देण्याच्या दृष्टीने केंद्र व राज्य शासनाने केलेल्या उपाययोजनांचा आढावा घेऊन स्त्रियांना शैक्षणिक व वैधानिक संस्था तसेच अन्य क्षेत्रात पर्याप्त प्रतिनिधीत्व संधी मिळते आहे किंवा

नाही याबाबत सखोल अभ्यास करणे, स्त्रियांना सर्व क्षेत्रात पर्याप्त समान संधी मिळत आहे किंवा नाही याबाबत सखोल अभ्यास करणे, स्त्रियांना सर्व क्षेत्रात पर्याप्त समान संधी उपलब्ध करून देण्याबाबत उपाययोजना सूचविणे तसेच शासकीय पातळीवर अंगिकृत केलेल्या धोरणांची अंमलबजावणी होत आहे किंवा नाही याची पाहणी करण्याच्या दृष्टीने महिलांचे हक्क आणि कल्याण समिती या नावाची विधानमंडळाच्या दोन्ही सभागृहांची एक संयुक्त समिती घटित करण्यात यावी.

सदर समितीची एकूण सदस्य संख्या १५ असावी. या समितीवर विधानसभेतील ११ सदस्य असतील आणि त्यापैकी ६ महिला सदस्य व विधानपरिषदेतील ४ सदस्य असतील आणि त्यापैकी २ महिला सदस्य असतील या सदस्यांपैकी विधानसभेतील महिला सदस्य समिती प्रमुख राहतील."

समितीची कार्यकक्षा व नियम ठरविण्याची बाब विधानसभेच्या नियम समितीकडे सुपूर्द करण्यात यावी.

(१७)

परिशिष्ट क्रमांक – पाच

"महिलांचे हक्क व कल्याण समिती" या नावाची विधानमंडळाच्या दोन्ही सभागृहांची एक संयुक्त समिती घटित करण्याबाबतचा मा.संसदीय कार्य मंत्र्यांचा प्रस्ताव

(दिनांक २१ एप्रिल, १९९८ रोजी विधानपरिषदेने संमत केलेला प्रस्ताव)

मा.संसदीय कार्य मंत्री, श्री. लिलाधर डाके : सभापती महोदय, मी आपल्या अनुमतीने पुढील प्रस्ताव मांडतो :-

"स्त्रियांना समाजात समानता, दर्जा व प्रतिष्ठा प्राप्त करून देण्याच्या दृष्टीने केंद्र व राज्य शासनाने केलेल्या उपाययोजनांचा आढावा घेऊन स्त्रियांना शैक्षणिक व वैधानिक संस्था तसेच अन्य क्षेत्रात पर्याप्त प्रतिनिधीत्व संधी मिळत आहे किंवा नाही याबाबत सखोल अभ्यास करणे, स्त्रियांना सर्व क्षेत्रात पर्याप्त समान संधी उपलब्ध करून देण्याबाबत उपाययोजना सुचविणे तसेच शासकीय पातळीवर अंगिकृत केलेल्या धोरणांची अंमलबजावणी होते आहे किंवा नाही याची पाहणी करण्याच्या दृष्टीने "महिलांचे हक्क व कल्याण समिती" या नावाची विधानमंडळाच्या दोन्ही सभागृहांची एक संयुक्त समिती घटित करण्यात यावी.

सदर समितीची एकूण सदस्य संख्या १५ असावी. या समितीवर विधानसभेतील ११ सदस्य असतील आणि त्यापैकी ६ महिला सदस्य व विधानपरिषदेतील ४ सदस्य असतील आणि त्यापैकी २ महिला सदस्य असतील या सदस्यांपैकी विधानसभेतील महिला सदस्य प्रमुख राहतील."

समितीची कार्यकक्षा व नियम ठरविण्याची बाब विधानपरिषदेच्या नियम समितीकडे सुपूर्द करण्यात यावी.

(१८)

परिशिष्ट क्रमांक - सहा

महिला व *बालकांचे हक्क आणि कल्याण समिती
"महिलांचे हक्क व कल्याण समिती"चे नामाभिधान व कार्यकक्षा
सुधारण्याबाबत

माननीय अध्यक्ष, महाराष्ट्र विधानसभा यांचा प्रस्ताव

(दिनांक १३ डिसेंबर, २०१७ रोजी विधानसभेने संमत केलेला प्रस्ताव)

मा. अध्यक्ष, महाराष्ट्र विधानसभा, श्री.हरीभाऊ बागडे : महिलांचे हक्क व कल्याणाबाबत तपासणी करून राज्य शासनाला शिफारशी करण्यासंदर्भात विधानमंडळाची महिलांचे हक्क व कल्याण समिती गठित करण्यात आली आहे. तथापि, बालकांचे हक्क व त्यांच्या संरक्षणासंदर्भातील विषय महिलांचे हक्क व कल्याण समितीच्या कार्यक्षेत्र अंतर्भूत करण्यात आलेला नाही. राज्य शासनाकडे महिला व बालविकास विभाग कार्यरत आहे. या बाबी विचारात घेवून बालकांचे हक्क आणि संरक्षणाबाबतचा विषय विधानमंडळाच्या महिलांचे हक्क आणि कल्याण समितीमध्ये अंतर्भूत करून समितीचे सुधारीत नामाभिधान व कार्यकक्षा सुधारण्याबाबतचा पुढील प्रस्ताव मांडतो :-

महिलांचे हक्क आणि कल्याण समितीचे सुधारीत नामाभिधान "महिला व *बालकांचे हक्क आणि कल्याण समिती" असे करण्यात यावे तसेच समितीच्या सध्याच्या कार्यक्षेत्र बालहितासंबंधातील पुढील बाबींचा समावेश करण्यात यावा.

"बालकांचे आरोग्य, शिक्षण, संरक्षण व मुलभूत हक्क इत्यादीकरिता केंद्र शासनाचा बाल न्याय अधिनियम, २०१५ तसेच केंद्र शासनाच्या बालकांचे लैंगिक शोषणापासून प्रतिबंध कायदा (POCSO Act), २०१२ व तदनुषंगिक विहित नियमानुसार राज्य शासनाच्या कक्षेत्र येणाऱ्या बाबी संबंधात राज्य शासनाने केलेल्या उपाययोजना व अंमलबजावणी संदर्भात दोन्ही सभागृहांना माहिती देणे, बालकांच्या विकासासाठी शासकिय पातळीवर अंगीकृत केलेल्या बालन्याय अधिनियम, २०१५ च्या अनुषंगाने बाल धोरणांची अंमलबजावणी संदर्भात शासनस्तरावर केलेल्या कार्यवाहीची माहिती दोन्ही सभागृहांना देणे, राज्य शासनाच्या विविध विभागामार्फत राबविण्यात येणाऱ्या बालकांच्या कल्याणार्थ योजनांची तपासणी करून तत्संदर्भात शासनास सुयोग्य उपाययोजना सुचविणे, सभागृहाने किंवा

अध्यक्षांनी/सभापतींनी समितीकडे विनिर्देशपूर्वक निर्दिष्ट केलेल्या बाबींचे परिक्षण करणे. याची पाहणी करण्याच्या दृष्टीने "महिला व *बालकांचे हक्क आणि कल्याण समिती" या नावाची विधानमंडळाच्या दोन्ही सभागृहांची एक संयुक्त समिती घटित करण्यात यावी.

समितीची कार्यकक्षा व नियमात झालेल्या बदलानुसार नियमात सुधारणा करण्याची बाब विधानसभेच्या नियम समितीकडे सुपूर्द करण्यात यावी.

* महाराष्ट्र शासन राजपत्र दिनांकित २२ मार्च, २०१८ या अधिसूचनेद्वारे अनुक्रमे विधानसभा व विधानपरिषद नियमात "महिलांचे हक्क व कल्याण समिती" ऐवजी "महिला व बालकांचे हक्क आणि कल्याण समिती" अशी सुधारणा करण्यात आली.

** महाराष्ट्र शासन राजपत्र दिनांकित २२ मार्च, २०१८ या अधिसूचनेद्वारे विधानसभा नियमात "महिलांचे हक्क व कल्याण समिती" ऐवजी महिला व बालकांचे हक्क आणि कल्याण समिती" अशी नावांत बदल करण्याची सुधारणा करण्यात आली असून त्याप्रमाणे नियम २४३ व २४४ मधील पोट-नियम ४ नंतर पोट-नियम ५, ६, ७ व ८ यांचा नव्याने समावेश करण्यात आला असून त्याप्रमाणे समितीच्या अंतर्गत कामकाजाच्या नियमात देखील बदल करण्यात आला आहे.

(१९)

परिशिष्ट क्रमांक – सात

महिला व *बालकांचे हक्क आणि कल्याण समिती
"महिलांचे हक्क व कल्याण समिती"चे नामाभिधान व कार्यकक्षा
सुधारण्याबाबत

माननीय सभापती, महाराष्ट्र विधानपरिषद यांचा प्रस्ताव

(दिनांक १४ डिसेंबर, २०१७ रोजी विधानपरिषदेने संमत केलेला प्रस्ताव)

मा.सभापती, महाराष्ट्र विधानपरिषद, श्री.रामराजे निंबाळकर :

महिलांचे हक्क व कल्याण समितीचे सुधारीत नामाभिधान व कार्यकक्षा सुधारण्याबाबतचा पुढील प्रस्ताव मांडतो :-

महिलांचे हक्क आणि कल्याण समितीचे सुधारीत नामाभिधान "महिला व *बालकांचे हक्क आणि कल्याण समिती" असे करण्यात यावे तसेच समितीच्या सध्याच्या कार्यक्षेत्र बालहितासंबंधातील पुढील बाबींचा समावेश करण्यात यावा.

"बालकांचे आरोग्य, शिक्षण, संरक्षण व मुलभूत हक्क इत्यादीकरिता केंद्र शासनाचा बाल न्याय अधिनियम, २०१५ तसेच केंद्र शासनाच्या बालकांचे लैंगिक शोषणापासून प्रतिबंध कायदा (POCSO Act), २०१२ व तदनुषंगिक विहित नियमानुसार राज्य शासनाच्या कक्षेत येणाऱ्या बाबी संबंधात राज्य शासनाने केलेल्या उपाययोजना व अंमलबजावणी संदर्भात दोन्ही सभागृहांना माहिती देणे, बालकांच्या विकासासाठी शासकिय पातळीवर अंगीकृत केलेल्या बालन्याय अधिनियम, २०१५ च्या अनुषंगाने बाल धोरणांची अंमलबजावणी संदर्भात शासनस्तरावर केलेल्या कार्यवाहीची माहिती दोन्ही सभागृहांना देणे, राज्य शासनाच्या विविध विभागामार्फत राबविण्यात येणाऱ्या बालकांच्या कल्याणार्थ योजनांची तपासणी करुन तत्संदर्भात शासनास सुयोग्य उपाययोजना सुचविणे, सभागृहाने किंवा अध्यक्षानी/सभापतींनी समितीकडे विनिर्देशपूर्वक निर्दिष्ट केलेल्या बाबींचे परिक्षण करणे. याची पाहणी करण्याच्या दृष्टीने "महिला व *बालकांचे हक्क आणि कल्याण समिती" या नावाची विधानमंडळाच्या दोन्ही सभागृहांची एक संयुक्त समिती घटित करण्यात यावी.

समितीची कार्यकक्षा व नियमात झालेल्या बदलानुसार नियमात सुधारणा करण्याची बाब विधानपरिषदेच्या नियम समितीकडे सुपूर्द करण्यात यावी.

* महाराष्ट्र शासन राजपत्र दिनांकित २५ मार्च, २०१८ या अधिसूचनेद्वारे विधानपरिषद नियमात "महिलांचे हक्क व कल्याण समिती" ऐवजी "महिला व बालकांचे हक्क आणि कल्याण समिती" अशी सुधारणा करण्यात आली.

** महाराष्ट्र शासन राजपत्र दिनांकित २५ मार्च, २०१८ या अधिसूचनेद्वारे विधानपरिषद नियमात "महिलांचे हक्क व कल्याण समिती" ऐवजी "महिला व बालकांचे हक्क आणि कल्याण समिती" अशी नावांत बदल करण्याची सुधारणा करण्यात आली असून समितीच्या नियम २०५ (फ), २१४-अ आणि २१५ मधील ओळ ४ मध्ये "महिलांचे हक्क व कल्याण समिती" ऐवजी "महिला व बालकांचे हक्क आणि कल्याण समिती" असा बदल करण्यात आला आहे.

शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई